

«**Οι κειμενικοί δείκτες**» : είναι οι προσωπικές επιλογές του δημιουργού του εκάστοτε κειμένου τόσο σε επίπεδο δομής όσο και περιεχομένου αλλά και (προσωπικής) έκφρασης και οι οποίες έχουν συχνά στενή διασύνδεση με την παρουσίαση του θέματος, γι' αυτό και λαμβάνονται υπόψη κατά την ερμηνευτική προσέγγιση ενός κειμένου.

-Βέβαια, μολονότι συνυπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί κειμενικοί δείκτες σε κάθε κείμενο ή ποίημα, σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε να πούμε πως όλοι έχουν την ίδια βαρύτητα και σημασία, προκειμένου να οδηγήσουν στην ανάδειξη του βασικού, κάθε φορά, θέματος. **Κάποιοι από αυτούς αξιοποιούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο από τον δημιουργό του κειμένου/ποιήματος (ενεργοί – αξιοποιούμενοι κειμενικοί δείκτες), αποτελούν σημαντικά όπλα στα χέρια του, προκειμένου να εδράσει πάνω σε αυτούς, αλλά και να υπερτονίσει τις κυρίαρχες ιδέες που το διέπουν και κατόπιν να παρουσιάσει εναργέστερα το θέμα, δίνοντάς τους ταυτόχρονα βαρύνουσα και ιδιαίτερη αξία για την κατανόησή του κεντρικού/βασικού θέματος. Κάποιοι άλλοι όμως κειμενικοί δείκτες έντεχνα «παραγκωνίζονται» θα λέγαμε και «παραμελούνται», λειτουργώντας δευτερευόντως, επικουρικά στο όλο εγχείρημα.** Στην προσπάθειά μας, λοιπόν, να εντοπίσουμε και στη συνέχεια να ανταποκριθούμε στο βασικό ερώτημα του κειμένου/ποιήματος, οι κειμενικοί δείκτες μάς δείχνουν ξεκάθαρα τον δρόμο. Αποτελούν τους οδηγούς μας. Αυτό που απλά έχουμε να κάνουμε εμείς ως αναγνώστες/τριες είναι να αναδείξουμε τους κειμενικούς δείκτες «βαρύνουσας» σημασίας, σε σχέση πάντα με το βασικό ερώτημα/θέμα που τίθεται. Αυτοί αποτελούν και τον σκελετό, το ιστό του κειμένου/ποιήματος, αλλά και της απάντησής μας, πλαισιώνοντάς τους πάντα με πλούσιες αναφορές παραδειγμάτων μέσα απ' αυτό, προσέχοντας κάθε φορά να εντάσσονται σε διαφορετικά πεδία των επιλογών του δημιουργού. Άμεση προτεραιότητά μας είναι η τεκμηριωμένη απάντηση μέσα από τους κειμενικούς δείκτες.

Ποιοι είναι, λοιπόν, αυτοί οι κειμενικοί δείκτες που μπήκαν τόσο απρόσμενα στη ζωή μας και έφεραν για πολλές και πολλούς τα πάνω κάτω;

A) Όσον αφορά το περιεχόμενο, έχουμε:

- Τίτλος.
- Πρόσωπα/Χαρακτήρες.
- Συγκρούσεις.
- Συνειρμοί.
- Αξίες.
- Ιδέες, αντιλήψεις.
- Σκοποί.
- Στάσεις.
- Συμπεριφορές.
- Κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες.
- Ανθρώπινες σχέσεις.
- Κοινωνικά προβλήματα.
- Συναισθηματικό κλίμα.
- Το συγκεκριμένο.[1]: Είναι το πλαίσιο αναφοράς του λογοτεχνικού έργου, δηλαδή **τα ιστορικά, κοινωνικά και βιογραφικά/ιδεολογικά δεδομένα των συνθηκών της παραγωγής του.** Τα στοιχεία του πραγματικού κόσμου που αναπαριστώνται στα λογοτεχνικά κείμενα αποτελούν το συγκεκριμένο τους και συμβάλλουν στην ερμηνεία τους. Τέτοια στοιχεία είναι, μεταξύ άλλων, η χωρο-χρονική τοποθέτηση (πού και πότε εκτυλίσσεται αυτό που διαβάζουμε), οι ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες του χρόνου συγγραφής, η πολιτεία και το δίκαιό της (άγραφο ή γραπτό), ο πολιτισμός, η κουλτούρα και η θρησκεία, όπως μετουσιώνονται σε διαδεδομένες αντιλήψεις, παραδόσεις και ήθη.
- Διακειμενικότητα. [2] Πολύ συχνά ο όρος “διακειμενικότητα” προβληματίζει όποιον τον ακούει για πρώτη φορά (και ειδικά τους μαθητές). Αποτελεί, όμως, βασική λειτουργία της τέχνης του λόγου (της λογοτεχνίας, δηλαδή) η οποία, όπως και κάθε άλλη μορφή τέχνης, δε βασίζεται στην παρθενογένεση. Η διακειμενικότητα δεν είναι τίποτε άλλο παρά η “συνδιαλλαγή”, ο διάλογος, απλά, που έχει ο λογοτέχνης με άλλα κείμενα και δημιουργούς στη συγγραφική του πορεία: η συσσώρευση εικόνων, λέξεων, ακουσμάτων, αποσπασμάτων

κατά τη διάρκεια της περιπλάνησής του στα μονοπάτια της τέχνης του, ξεδιπλώνονται στα κείμενά του και παίρνουν νέα μορφή και λειτουργία.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της ποίησης του Γ. Σεφέρη, ο οποίος συνδιαλέγεται με τον Ευριπίδη στην “Ελένη” ή τον Πλάτωνα στο “Επί ασπαλάθων...” ή τον Όμηρο και τον Ζοακίμ ντυ Μπελαί στο “Πάνω σ’έναν ξένο στίχο”.

Β) Όσον αφορά τα μορφικά στοιχεία:

- Οι γλωσσικές/λεξιλογικές επιλογές (στίξη, γραμματικοί χρόνοι, εγκλίσεις, ρηματικά πρόσωπα, ονοματοποίηση, σχήματα λόγου, σύνταξη, γλωσσικές ποικιλίες, είδος λεξιλογίου, ευθύς – πλάγιος λόγος, χρήση προσωπικής – απρόσωπης σύνταξης κτλ)
- Το λογοτεχνικό γένος (π.χ. ποίηση, πεζογραφία) και το λογοτεχνικό είδος (π.χ. ιστορικό μυθιστόρημα)[3].
- Οι αφηγηματικές τεχνικές.
- Οι αφηγηματικοί τρόποι.
- Τα εκφραστικά μέσα (π.χ. σχήματα λόγου).
- Η δομή.
- Η πλοκή.
- Το ύφος/υφολογικά γνωρίσματα.
- Επιλογή ενός λογοτεχνικού ρεύματος.
- Εικονοποιία.
- Στίξη.
- Στιχουργική.
- Θεατρικά στοιχεία.
- Τεχνική γραφής.
- Μέτρο, ομοιοκαταληξία.
- Λέξεις- φράσεις που συνδέουν τα νοήματα.
- Επιλογή λεξιλογίου (ιδιοτυπίες, ιδίωμα, νεολογισμοί, ιδιόλεκτος...).

Η συνδυαστική ερμηνεία των κειμενικών δεικτών μάς βοηθά να διερευνήσουμε τις ανταποκρίσεις μας στο κείμενο.

ΤΑ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ/ΑΦΗΓΗΣΗ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ:

Αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο:

Ο αφηγητής μιλά σε α' ενικό

- Η αφήγηση αφορά ένα προσωπικό βίωμα του αφηγητή. Ο αφηγητής είναι ο ίδιος ο λογοτεχνικός χαρακτήρας, πρωταγωνιστής – αφηγητής ο οποίος λέει την ιστορία του σε πρώτο πρόσωπο (**πρωτοπρόσωπη αφήγηση**, εσωτερική εστίαση, ομοδιηγητικός/αυτοδιηγητικός αφηγητής).
- Παρατηρητής (θεατής) -αφηγητής: Ο αφηγητής είναι ένα από τα πρόσωπα της ιστορίας (αυτόπτης μάρτυρας ή απλώς θεατής των γεγονότων) που συμμετέχει στη δράση λίγο ή πολύ.
- Υπάρχει αυτοαναφορικότητα.
- Αποδίδεται ο μονόλογος (και εν μέρει ο εσωτερικός μονόλογος, όταν έχουμε απόδοση των σκέψεων ή συναισθημάτων σε α' πρόσωπο).
- Στο κείμενο ως τεχνική απαντά ο διάλογος, το μέρος της αφήγησης, στο οποίο τα πρόσωπα συνομιλούν σε ευθύ λόγο και σε α' πρόσωπο.
- Το κείμενο αποκτά εξομολογητικό ή και απολογητικό χαρακτήρα, καθώς δίνει την αίσθηση της προσωπικής μαρτυρίας του αφηγητή. Προσδίδεται στο κείμενο προσωπικός τόνος.
- Προσδίδεται αμεσότητα.

- Προσδίδεται αληθοφάνεια και πειστικότητα και δημιουργείται στον αναγνώστη η αίσθηση ότι διαβάσει κάτι αξιόπιστο (το κείμενο κερδίζει σε αξιοπιστία).
- Επιτυγχάνεται η ταύτιση του αναγνώστη με τον αφηγητή και η ενσυναίσθηση.

Ο αφηγητής μιλά σε α' πληθυντικό

- Μεταφέρει μαρτυρία-βιώματα μιας ομάδας.
 - ο αφηγητής/ ήρωας ταυτίζεται με την ομάδα, εντάσσει τον εαυτό του μέσα σε μια ομάδα ανθρώπων που αισθάνονται όπως ακριβώς κι αυτός [συλλογικότητα, καθολικότητα]
 - Επιτυγχάνεται η ταύτιση του αναγνώστη με τον αφηγητή και την ομάδα και η ενσυναίσθηση.
- ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο ή η ταυτότητα αφηγητή και ήρωα δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η αφήγηση είναι εστιασμένη στον ήρωα.

Αφήγηση σε δεύτερο πρόσωπο:

- **Ο αφηγητής απευθύνεται στον αναγνώστη σε β' ενικό**
- Ο αφηγητής απευθύνεται στον εαυτό του [ουσιαστικά πρόκειται για μονόλογο]. Αποτελεί αποστροφή εις εαυτόν. Η χρήση του β' προσώπου σε έναν μονόλογο/εσωτερικό μονόλογο προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα, υπογραμμίζει τη μοναχικότητα του μονολογούντος και τη διχοτομία του ανάμεσα στο εγώ και το *alter-ego*. Όμως, η χρήση του δεύτερου προσώπου σε μερικές περιπτώσεις εσωτερικού μονολόγου μπορεί να προκαλέσει προβλήματα κατανόησης.
- προσδίδει στο κείμενο αμεσότητα.
- Δημιουργεί κλίμα διαλόγου με τον αναγνώστη
- Δημιουργεί κλίμα οικειότητας.
- Ο αφηγητής απευθύνεται στον αναγνώστη στοχεύοντας να τον διεγείρει συγκινησιακά προκαλώντας συναισθήματα, προβληματισμό, αμφιβολία.
- Ο αφηγητής προσπαθεί να κινητοποιήσει τους αναγνώστες.
- Το κείμενο αποκτά θεατρικότητα και δραματικότητα.
- Χαρακτηρίζεται και από έναν διδακτικό τόνο.

Ο αφηγητής μιλά σε β' πληθυντικό

- Ο αφηγητής αποστασιοποιείται από αυτά που λέει.

Αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο:

- **Ο αφηγητής μιλά σε γ' ενικό/πληθυντικό**
- Πρόκειται για **ετεροδιηγητικό αφηγητή**: Ο αφηγητής δεν συμμετέχει καθόλου στην ιστορία που διηγείται. Στην περίπτωση αυτή ο συγγραφέας αναθέτει την αφήγηση σε πρόσωπο ξένο προς την ιστορία, που αφηγείται σε τρίτο πρόσωπο (τритоπρόσωπη αφήγηση).
- Αποδίδεται συνήθως με αυτήν η απόλυτη παντογνωσία ή η σχετική γνώση του αφηγητή. Ο αφηγητής είναι συνήθως παντογνώστης και γνωρίζει τα πάντα, ακόμα και τις μύχιες σκέψεις των ηρώων. Έχει εποπτεία και δεν εστιάζει σε κάποιο συγκεκριμένο σημείο έχοντας μπροστά του πάντα τη συνολική εικόνα, την οποία μας παρουσιάζει (εστίαση μηδενική).
- Κρατάει ουδέτερη στάση απέναντι στα γεγονότα. Είναι αποστασιοποιημένος, κρατάει μια απόσταση, συναισθηματική αλλά και πραγματική από τα δρώμενα, καθώς «αφήνει» τα γεγονότα να μιλήσουν μόνα τους παραμένοντας αμέτοχος και μακριά από αυτά.
- Το ύφος γίνεται ουδέτερο και απρόσωπο.
- Δημιουργεί την αίσθηση της αντικειμενικότητας
- Ο πλάγιος λόγος [με τη χρήση κάποιου ρήματος εξάρτησης] και ο ελεύθερος πλάγιος λόγος αποδίδονται σε τρίτο πρόσωπο. Στην περίπτωση του ελεύθερου πλαγίου λόγου το κείμενο αποκτά ζωντάνια και αμεσότητα, και παρέχεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να γνωρίσει καλύτερα τον χαρακτήρα του εκάστοτε ήρωα.

ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ

ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΑ ΕΙΔΗ:

- Λογοτεχνική αφήγηση (μυθιστόρημα, διήγημα, μυθιστορηματική βιογραφία, κτλ.)
- Ιστορική αφήγηση (ιστοριογραφία, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία, κτλ)

- Αφήγηση που καλύπτει καθημερινές ανάγκες (δημοσιογραφική είδηση, ημερολόγιο, κατάθεση μαρτύρων, υπηρεσιακή αναφορά, κτλ.)
- Αφήγηση πραγματικών γεγονότων (ρεαλιστική αφήγηση): ιστοριογραφία, αυτοβιογραφία, ημερολόγιο, απομνημονεύματα, ημερολόγιο, επιστολή, πρακτικά συνεδριάσεων, κτλ.
- Αφήγηση πλασματικών γεγονότων (μυθοπλαστική αφήγηση): μυθιστόρημα, διήγημα, νουβέλα.
- Στην αφήγηση πραγματικών και πλασματικών γεγονότων ανήκουν: το ιστορικό μυθιστόρημα, η μυθιστορηματική βιογραφία

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΡΗΜΑΤΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ:

1. Οι ποιητές, ενίοτε χρησιμοποιώντας **προσωπεία**, μιλούν σε **πρώτο ή τρίτο** πρόσωπο, κρύβοντας την ταυτότητά τους.
2. Άλλες φορές πάλι, **απευθύνονται σε ένα άλλο πρόσωπο, ένα αόριστο «εσύ»**, προσδίδοντας στο ποίημα **δραματικό λυρισμό**.
3. Ένα **Αφηγηματικό/Πεζολογικό ποίημα** εκφέρεται συνήθως σε τρίτο πρόσωπο.
4. Ένα **Λυρικό ποίημα** εκφέρεται συνήθως σε πρώτο πρόσωπο.
5. Στην ποίηση το β' ενικό / πληθυντικό ρηματικό πρόσωπο έχει διδακτικό, συμβουλευτικό, παραινετικό χαρακτήρα.